

А. В. Скоробагатько

кандидат юридичних наук, доцент
Одеська національна морська академія,
кафедра цивільного та трудового права
вул. Дидріхсона, 8, Одеса, 65058, Україна

**ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІЛЬГОВОГО ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ МОРСЬКОГО І РІЧКОВОГО ФЛОТУ**

В статті досліджуються умови призначення пільгових пенсій працівникам морського і річкового флоту, порядок проведення атестації робочих місць, обчислення спеціального стажу та особливості нарахування зазначених пенсій.

Ключові слова: пільгове пенсійне забезпечення, працівники водного транспорту, спеціальний стаж.

На сучасному етапі в умовах активного реформування системи пенсійного забезпечення у вітчизняній юридичній науці активізувалися дослідження проблем пенсійного забезпечення. Так, за останні роки проведені комплексні монографічні дослідження пенсійного забезпечення наукових працівників, працівників органів внутрішніх справ, державних службовців [1].

Одним із актуальних питань, що становлять як теоретичний, так і практичний інтерес, є питання пільгового пенсійного забезпечення працівників морського і річкового флоту, яке потребує додаткового вивчення.

Метою даної публікації є визначення особливостей пенсійного забезпечення за віком на пільгових умовах вказаних категорій працівників плаваючого складу та деяких категорій працівників берегового складу морського і річкового флоту.

Як відомо, із впровадженням системи пенсійного страхування збережено право на отримання як пенсій за вислугу років [2], так і пільгових пенсійних виплат. Призначення пенсії за віком на пільгових умовах є свідченням наявності диференціації, яка займає чільне місце у чинному пенсійному законодавстві.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено, що право на призначення пенсії мають особи після досягнення чоловіками 60 років, жінками 55 років та за наявності страхового стажу не менше п'яти років. Проте згідно з Прикінцевими положеннями вказаного Закону до запровадження пенсійного забезпечення через професійні та корпоративні фонди пільгові пенсії працівникам водного транспорту призначатимуться за нормами цього Закону у випадку досягнення пенсійного віку та наявності спеціального трудового стажу, передбаченого Законом України «Про пенсійне забезпечення» [3].

У Розділі II Закону України «Про пенсійне забезпечення» визначені умови призначення пільгових пенсій. Право на пенсії за віком на пільго-

вих умовах мають робітники, професії і посади яких передбачені в Списках № 1 і № 2.

Питання пільгового пенсійного забезпечення окремих категорій працівників морського і річкового флоту врегульовані ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення». А професії працівників водного транспорту, які мають право на пенсії за віком на пільгових умовах, визначені у затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 р. № 36 Списку № 2 виробництв, робіт, професій і показників з шкідливими та важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах.

Пільгове пенсійне забезпечення працівників морського і річкового флоту має суттєві особливості, які мають місце при визначенні права на пенсію та впливають на її розмір. Зосередимося на деяких із них.

При призначенні пенсій за віком на пільгових умовах важливо враховувати, що стаж, який дає право на цю пенсію, після 21.08.92 р. зараховується тільки за результатами атестації робочих місць [4]. Оскільки проведення атестації безпосередньо впливає на реалізацію права на отримання пенсії, тому зупинимось більш детально на найважливіших питаннях, що виникають під час проведення атестації робочих місць.

Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці (далі — Порядок) затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.92 р. № 442. Відповідно до п. 4 зазначеного Порядку атестація робочих місць за умовами праці має проводитися в строки, визначені у колективному договорі, але не рідше одного разу на 5 років. Це означає, що при призначенні пенсії на пільгових умовах для зарахування до пільгового стажу певного 5-річного періоду роботи у несприятливих умовах праці відповідне право впродовж цього періоду повинно бути підтверджене результатами атестації робочих місць за умовами праці [5, с. 208]. У разі проведення атестації впродовж 5 років після введення в дію Порядку, тобто до 21.08.97 р., до стажу зараховується весь період пільгової роботи до дати видачі наказу на підприємстві про результати проведення атестації і подальший період роботи впродовж 5 років після вперше проведеної атестації за умови, що впродовж цього часу не змінювались виробництво, робота, професія, посада, робоче місце, умови праці працівника, що дають йому право на цю пільгу. При обчисленні пільгового стажу також необхідно враховувати, якщо атестацію було вперше проведено після 21.08.97 р., то в разі підтвердження зазначеного права до пільгового стажу зараховується період роботи до 01.08.92 р. та 5-річний період роботи, що передує даті видання наказу про її результати за вищезазначеної умови.

Якщо атестація з 21.08.92 р. взагалі не проводилась чи за результатами атестації, вперше проведеної після 21.08.92 р., право не підтвердилось, то до пільгового стажу зараховуються періоди до 21.08.92 р., тобто до дати введення в дію зазначеного Порядку [6, с. 157].

У разі не підтвердження права за результатами чергової атестації робочих місць до пільгового стажу зараховується лише період роботи до дати видачі наказу на підприємстві про результати даної атестації.

Також при визначенні права на пенсію необхідно враховувати, що працівники мають бути зайняті виконанням робіт протягом повного робочого дня. Під повним робочим днем вважається виконання роботи в умовах, передбачених Списками, не менше 80 відсотків робочого часу. Сюди відноситься і час проведення підготовчих, допоміжних, поточних ремонтних робіт, а також робіт поза своїм робочим місцем з метою забезпечення виконання своєї трудової функції.

При призначенні пенсій за віком на пільгових умовах нарахування їх розміру диференційовані в залежності від категорії працівників, що мають право на цей вид пенсії.

У підрозділі 3 «Морський і річковий флот» розділу XXVIII «Транспортні послуги» Списку № 2 виробництв, робіт, професій і показників з шкідливими та важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, зазначені такі категорії працівників:

1) плаваючий склад: машинна команда суден службово-допоміжного флоту і суден портового флоту, що постійно працюють в акваторії порту (за винятком службово-роз'їзного, приміського і внутрішньоміського сполучення): електромеханіки; кочегари суден, що працюють на рідкому паливі; машиністи; механіки; мотористи;

2) береговий склад: вибуховики; маляри, зайняті фарбуванням та обшкрябуванням суден у доках; мотористи трюмові.

При визначенні права на пенсію важливо враховувати, що цим Списком встановлено право на пенсію механікам та їх помічникам, а в Списку старші механіки не зазначені. Але слід мати на увазі, що за роз'ясненням Міністерства соціального забезпечення України від 18.11.92 р., якщо до Списків професій і посад, які мають право на пенсію за вислугу років незалежно від віку, включені професії та посади під загальною назвою, то правом на таку пенсію користуються працівники всіх найменувань названих професій (посад), тобто старші, головні, провідні, а також помічники. Аналогічна позиція затверджена і в додатку В (примітка 1) Національного класифікатора України «Класифікатор професій» ДК 003: 2005, затвердженого наказом Держспоживстандарту від 26.12.2005 р. № 375 [7]. На наш погляд, це роз'яснення потрібно враховувати і при визначенні права на пільгові пенсії за віком.

Умови призначення пільгових пенсій цій категорії працівників визначені у п. «б» ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення». Так, зокрема працівникам, зайнятим повний робочий день на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, і за результатами атестації робочих місць пенсія призначається: чоловікам — після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 25 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах; жінкам — після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

При призначенні пенсії необхідно враховувати, що працівникам, які мають не менше половини стажу роботи з шкідливими і важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються із зменшенням віку,

передбаченого статтею 12 цього Закону, на 1 рік за кожні 2 роки 6 місяців такої роботи чоловікам і за кожні 2 роки такої роботи — жінкам [8].

Вкажемо ще на одну суттєву особливість, так, при визначенні права на пенсію за віком на пільгових умовах застосовуються Списки, які чинні на період роботи особи. Особам, які працювали на роботах із шкідливими і важкими умовами праці та мали або мають право на пенсію відповідно до ст. 100 Закону України «Про пенсійне забезпечення», пенсії призначаються згідно з нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», виходячи з вимог віку та стажу, встановлених раніше чинним законодавством. Так, при визначенні права на пенсію відповідно до ст. 100 Закону України «Про пенсійне забезпечення», в якій визначений порядок призначення пільгових пенсій особам, які мали право на пенсію на пільгових умовах до введення в дію цього Закону, застосовувалися Списки, затверджені постановою Ради Міністрів СРСР від 22.08.56 р. № 1173. за умови досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, передбаченого законами колишнього СРСР.

В сучасних умовах господарювання при визначенні права на пенсію важливим є Роз'яснення Міністерства соціального забезпечення України № 23 від 18.11.92 р., в якому зазначено, що правом на пільгове пенсійне забезпечення на підставах, передбачених для працівників державних підприємств, можуть користуватися також працівники кооперативів та інших підприємницьких структур, а також особи, які займаються підприємницькою діяльністю, заснованою на особистій власності фізичної особи та виключно її праці за таких умов:

- сплати пенсійних внесків до Пенсійного фонду України;
- відповідності найменування виробництва, професій, посад, виконуваних робіт і наявних показників за умовами праці, які пов'язані з застосуванням або наявністю в повітрі робочої зони шкідливих речовин відповідних класів небезпеки, тим, які визначені чинним законодавством (Законом України «Про пенсійне забезпечення», списками, переліками, порядками тощо);
- відповідність найменування професій і посад та характеру фактично виконаних робіт тим, які передбачені відповідними галузевими тарифно-кваліфікаційними довідниками або ЄТДК;
- проведення атестації робочих місць за умови праці у порядку, який визначено постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.92 р. № 442;
- підтвердження права на пільгове пенсійне забезпечення здійснюється на підставі записів у трудових книжках працівника та уточнюючих довідок про характер роботи та умов праці, а також про безпосередню зайнятість на роботах, що дають право на пільгове пенсійне забезпечення, протягом не менше 80 відсотків встановленої тривалості робочого часу, виданих на підставі первинних документів у встановленому порядку. Підтвердження характеру роботи та умов праці на підставі показань свідків не допускається [9]. Тому, переведення працівників із державних установ в приватні при виконанні вищезазначених умов (при збереженні профілю і характеру роботи) не позбавляє їх права на пільгове пенсійне забезпечення.

На наш погляд, при призначенні пенсій працівникам морського і річкового флоту найбільш важливим є питання щодо обчислення спеціального стажу, тому зосередимо увагу на найхарактерніших випадках, що зустрічаються на практиці.

Так, період навчання на курсах підготовки чи перепідготовки плавскладу суден може бути зарахований до стажу роботи, який дає право на пенсію на пільгових умовах, за умови, якщо особа, яка навчалась, за даними трудової книжки працювала до навчання на посадах, які передбачені у Списку професій і посад плавскладу окремих видів суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості.

Згідно з частиною шостою статті 56 Закону України «Про пенсійне забезпечення» передбачено, що при призначенні пенсій на пільгових умовах відповідно до статей 13 і 14 та пенсій за вислугу років відповідно до ст. 55 цього Закону проводиться взаємне зарахування періодів роботи, передбачених цими статтями, за умови, що зазначені роботи дають право на пенсію на аналогічних або більш пільгових умовах [10].

Вважаємо, що вказані роз'яснення не втратили своєї актуальності та мають враховуватись при обчисленні спеціального стажу при визначенні права на пенсію та визначенні розміру пенсійних виплат. Зазначені положення повинні знайти нормативне закріплення у новому Пенсійному кодексі України.

Необхідно відзначити ще один важливий аспект у питанні, яке ми досліджуємо. Варто пам'ятати, що на сьогодні значна частина моряків, які ще за часів СРСР відпрацювали передбачений законодавством пільговий стаж — 12 років і 6 місяців, а зараз досягли віку, який дає право на отримання пільгової пенсії, при визначенні права на пенсію зустрічаються з проблемами, тому що вони пропрацювали тривалий період у закордонних компаніях, не сплачуючи страхові внески до Пенсійного фонду, і не мають необхідного страхового (загального) стажу — 25 років. Тому зазначені особи можуть отримати необхідний стаж для реалізації права на пільгову пенсію шляхом добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, уклавши відповідний договір з територіальним органом Пенсійного фонду за місцем проживання.

При визначенні права на пенсію важливо знати, що деяким категоріям працівників право на пенсію на пільгових умовах чинним законодавством не передбачене, проте вони можуть реалізувати право на отримання пенсії за вислугу років. Так, посади радіооператорів всіх класів, радіотехніки та радіотелеграфісти не передбачені в підрозділі I «Залізничний транспорт» розділу XXVIII «Транспортні послуги» Списку № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників із шкідливими і важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах. А працівники, які працюють на вказаних посадах права на пільгову пенсію за Списком № 2, тобто відповідно до п. «б» ст. 13 Закону «Про пенсійне забезпечення», не мають. Разом з тим названі категорії працівників вказані у Списку професій і посад плавскладу окремих видів суден морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості, які мають

право на пенсію за вислугу років незалежно від віку згідно з п. «д» ст. 55 Закону «Про пенсійне забезпечення», за умови, що вони працювали на суднах, передбачених цим Списком (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 583).

Підводячи підсумки з викладеного, можна стверджувати, що:

— до найбільш характерних ознак пільгових пенсій за віком відносяться: професія, посада, тривалість роботи у певній галузі господарства та визначений вік, як правило, нижче встановленого пенсійного віку. Найважливішою умовою для призначення пенсії за віком на пільгових умовах необхідно вважати стаж роботи за спеціальністю;

— при призначенні пенсій за віком на пільгових умовах, стаж який дає право на пільгову пенсію, після 21.08.92 р. зараховується тільки за результатами атестації робочих місць [4];

— враховуючи, що пільгові пенсії призначаються за роботу із шкідливими та важкими умовами праці, необхідно змінити умови нарахування цього виду пенсій, приблизивши їх до рівня пенсій, що призначаються за нормами спеціальних законів, внівши зміни у відповідні нормативні акти;

— система пенсійного забезпечення потребує проведення ряду заходів організаційного характеру, зокрема прийняття нормативно-правових актів, які б забезпечили завершення її реформування. Так як застосування при призначенні пенсій норм двох законів «Про пенсійне забезпечення» і «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які мають певні протиріччя, ускладнює роботу працівників управлінь Пенсійного фонду та здебільшого погіршує умови призначення пенсій, то для досягнення соціальної справедливості, більш якісного врегулювання призначення пільгових пенсій необхідно вийти на шлях уніфікації умов призначення цих пенсій, затвердивши єдиний нормативний акт. За сучасної ситуації, на нашу думку, таким актом має бути Пенсійний кодекс України;

— вважається необхідним на законодавчому рівні закріпити визначення пільгової пенсії за віком, що дозволить поставити на більш якісний рівень регулювання даного виду пенсійних відносин;

— умови призначення пільгових пенсій досліджуваних категорій працівників мало чим відрізняються від умов призначення пенсій за вислугу років, можна сказати, що вони мають ряд спільних рис і в той же час вони не є однаковими. Якщо виходити з необхідності вдосконалення пенсійного законодавства з метою приведення його в більш впорядковану систему, у якій однотипні явища, як пільгові пенсії за віком і деякі пенсії за вислугу років, мали бути б поставлені в один ряд, вважаємо за необхідне при подальшому реформуванні пенсійної системи вказані поняття об'єднати.

Українське суспільство повинно мати глибоко обґрунтовану концепцію побудови пенсійної системи, на основі якої можна було б найповніше реалізувати як принципи соціальної справедливості, так і стимулювати чинники економічного прогресу країни. А вище визначені положення, на нашу думку, мають цьому сприяти та знайти нормативне закріплення у новому Пенсійному кодексі України.

Література

1. Клемпарський М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / М. М. Клемпарський ; Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2004.; Скоробагатько А. В. Правове регулювання пенсійного забезпечення наукових працівників : монографія / А. В. Скоробагатько. — Одеса, 2006. — 136 с.; Шумило М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців : монографія / М. М. Шумило. — К.: Ніка — Центр, 2010. — 272 с.; Швець В. О. Правове регулювання пенсійного забезпечення суддів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / В. О. Швець ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2010. — 243 с.
2. Особливості призначення пенсій за вислугу років працівникам водного транспорту висвітлені у таких публікаціях: Скоробагатько А. В. Особливості пенсійного забезпечення окремих категорій працівників морської галузі // *Морське право: актуальні питання теорії та практики* : зб. наук. праць. — 2010. — № 5. — С. 126–129; Харитоновна Л. І. Пенсійне забезпечення працівників водного транспорту // *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. 1997–2006. Вип. 28. — С. 261–266.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003. — № 49–51. — Ст. 376.
4. Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці : постанова Кабінету Міністрів України від 01 серпня 1992 р. № 442 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. : — Електрон. дані. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=442-92-%EF>. — Назва з екрана.
5. Зайчук Б. О. Система пенсійного забезпечення сьогодні і завтра: коментар застосування закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» / Б. О. Зайчук, В. С. Никитенко, В. І. Семендяєва. — К. : «Формат» ВПД, 2004. — 352 с.
6. Надточій Б., Демчук Л. Пенсія в Україні. Коментар Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 512 с.
7. Національний класифікатор України. Класифікатор професій : ДК 003:2005 // *Праця і зарплата*. — 2009. — № 10. — К.: Держспоживстандарт України, 2005. — (Національний стандарт України).
8. Про пенсійне забезпечення: закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII // *Відомості Верховної Ради України*. — 1992. — № 3. — Ст. 10.
9. Лист Міністерства транспорту України № 02 / ДМТУ/ Ю від 16.07.93 р.
10. Лист Пенсійного Фонду України № 11196 / 02–20/ від 23.06.09.

А. В. Скоробагатько

Одесская национальная морская академия,
кафедра гражданского и трудового права
ул. Дидрихсона, 8, Одесса, 65058, Украина

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЛЬГОТНОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАБОТНИКОВ МОРСКОГО И РЕЧНОГО ФЛОТА

Резюме

В статье исследуются условия назначения льготных пенсий работникам морского и речного флота, порядок проведения аттестации рабочих мест, вычисление специального стажа и особенности начисления указанных пенсий.

Ключевые слова: льготное пенсионное обеспечение, работники водного транспорта, специальный стаж.

A. V. Skorobatko

Odessa National Maritime Academy,
The Department of Civil and Labour Law
Didrikhsona str., 8, Odessa, 65058, Ukraine

**SOME LEGAL ASPECTS OF PREFERENTIAL PROVISION
OF PENSIONS OF WORKERS OF SEA AND RIVER FLEET**

Summary

In this article the research points are the conditions of appointment of preferential pensions to workers of sea and river fleet, an order of carrying out of certification of work places, calculation of the special experience and features of charging the specified pensions are.

Key words: preferential provision of pensions, workers of the sailing charter, the special experience.